

Міністерство внутрішніх справ України

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КАФЕДРА ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
ТА ПСИХОЛОГІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

І. О. Шинкаренко

**ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПРАЦІВНИКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ДІЙ
В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ**

Науково-практичні рекомендації

Дніпро
2020

УДК 159.98
Ш 62

*Рекомендовано науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ 19.11.2020, протокол № 3*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Батраченко І.Г. – професор кафедри педагогіки та психології ПВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля», доктор психологічних наук, професор;

Вишневський С. В. – начальник відділення психологічного забезпечення відділу кадрового забезпечення Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, практичний психолог.

Шинкаренко І. О.

Ш 62 Психологічні рекомендації працівнику Національної поліції під час дій в екстремальних умовах : наук.-метод. рекомендації / І. О. Шинкаренко. Дніпро : ДДУВС, 2020, 56 с.

У авторській редакції

Науково-практичні рекомендації містять структурно-логічні схеми і є допоміжним навчально-методичним матеріалом до курсу дисципліни «Професійно-психологічна підготовка поліцейського». Викладено основні питання діяльності працівників поліції в екстремальних ситуаціях. До кожної теми розділу подано контрольні запитання для самостійної роботи, глосарій.

Рекомендовано для поліцейських, а також курсантів та слухачів вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, а також забезпечують початкову підготовку, підвищення кваліфікації та спеціалізацію діючих співробітників.

Автор

Шинкаренко Інна Олександрівна – доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

© Шинкаренко І.О., 2020
© ДДУВС, 2020

ЗМІСТ

Передмова	4
Розділ 1. Психологія особистої безпеки працівників національної поліції	5
Розділ 2. Екстремальні ситуації, характерні для діяльності поліції	13
Розділ 3. Психологія соціальних груп, її значення та аналіз для удосконалення правоохоронної діяльності	24
Розділ 4. Психофізіологічні реакції в екстремальних ситуаціях	33
Розділ 5. Психологічні рекомендації щодо поведінки працівника поліції у небезпечних ситуаціях несення служби	43
Розділ 6. Психологічні чинники застосування вогнепальної зброї працівниками поліції	46
Глосарій	48
Рекомендована та використана література	50

ПЕРЕДМОВА

Діяльність працівників Національної поліції належить до числа професій підвищеного ризику та характеризується найбільш високим рівнем екстремальності та професійного стресу. Тому підвищуються вимоги до професіоналізму та психологічної підготовленості особового складу Національної поліції.

Задачами психологічної підготовки виступають:

- формування усвідомленої та адекватної мотивації;
- актуалізація психологічної екстремальної (бойової) готовності до несення служби в конкретних надзвичайних ситуаціях;
- удосконалення професійно-значущих екстремальних психологічних якостей (здібностей) особистості поліцейського;
- підвищення рівня екстремально-психологічних знань, умінь та навичок;
- підвищення морально-психологічної стійкості до екстремальних стресових впливів, зміцнення впевненості в собі, самоволодіння, мужності, сміливості, розумної обачливості;
- формування навичок надання взаємодопомоги, зняття емоційної напруги;
- розвиток комунікативної компетентності та навичок професійного спілкування в критичних ситуаціях.

Діяльність працівників Національної поліції перетинається з дією різноманітних стресогенних факторів: небезпека для життя і здоров'я, невизначеність та раптова зміна обстановки професійної діяльності, необхідність безперервного логічного та психологічного аналізу значної кількості інформації, напружена увага, висока відповідальність за якість виконання, за життя та здоров'я громадян потребують мобілізації всіх фізичних та психічних можливостей правоохоронців, їх вмінь керувати своїми почуттями та станом.

У різноманітних оперативно-службових ситуаціях вкрай важливо вміти вчасно визначити вплив стресогенних факторів, швидко та ефективно розрядити психічну напруженість, усунення негативного емоційного стану та втоми. Не менш важливою складовою в діяльності працівників Національної поліції є здатність миттєво здійснювати вольову мобілізацію, відновлювати всі фізичні та психічні сили. А, отже, це дозволяє гарантувати не тільки збереження життя і здоров'я, нормального психічного стану і дієздатності працівників Національної поліції, а й ефективне вирішення оперативно-службових завдань.

Розділ 1
ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

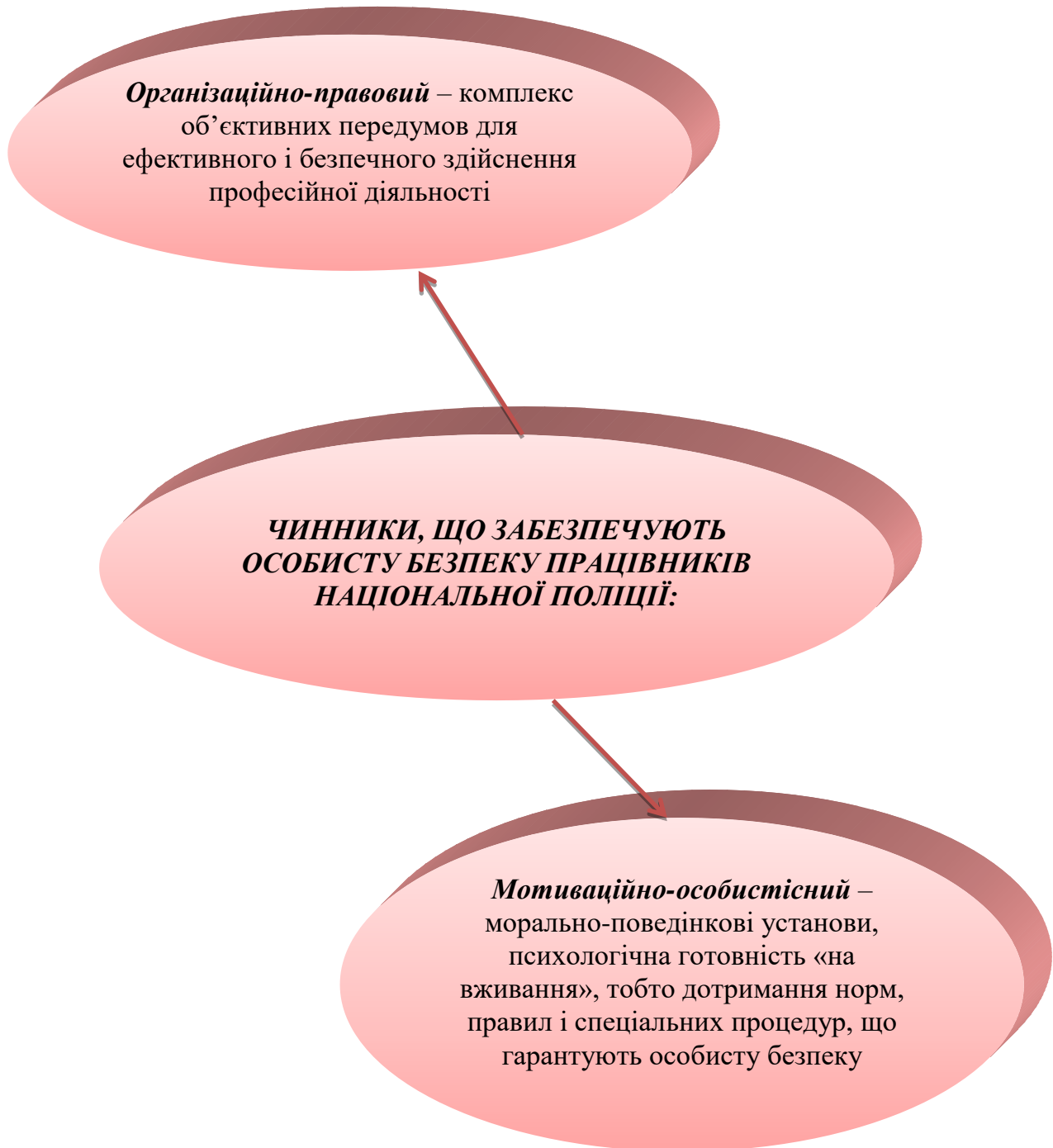

Схема 1.1. Чинники особистої безпеки працівників Національної поліції

ФОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Схема 1.2. Форми забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції

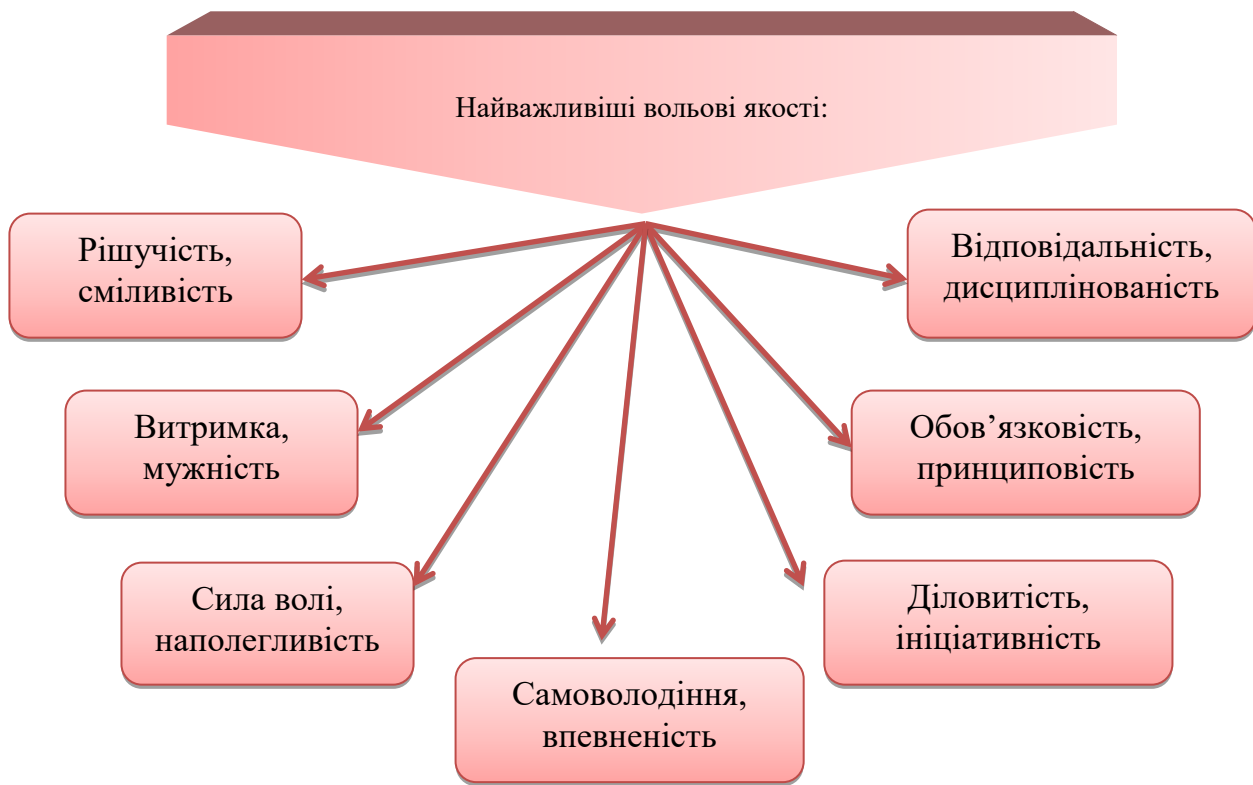

Схема 1.3. Вольові якості працівників Національної поліції

Схема 1.4. Основні шляхи формування волі

Високий рівень вольової регуляції –
виявляється у підсиленні регулюючих функцій психіки,
своєчасному прогнозуванні і врахуванні змін обставин,
швидкому, чіткому й грамотному застосуванні засобів
їх видозміни. Підвищується ступінь вольової
керованості діяльністю та її загальна ефективність

**РІВНІ ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ
ПОВЕДІНКИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ
СИТУАЦІЯХ:**

**Низький рівень вольової регуляції (неадаптивна
поведінка, дезорганізація)** –
нездатність концентрувати увагу на головному,
порушення впорядкованості психічних процесів,
непослідовність і неточність виконання дій,
ігнорування минулого професійного досвіду,
стереотипне повторення певних дій при відсутності
такої необхідності, покvapлива і сумбурна
поведінка або ж загальмованість, заціпеніння

Схема 1.5. Рівні вольової регуляції поведінки в екстремальних ситуаціях

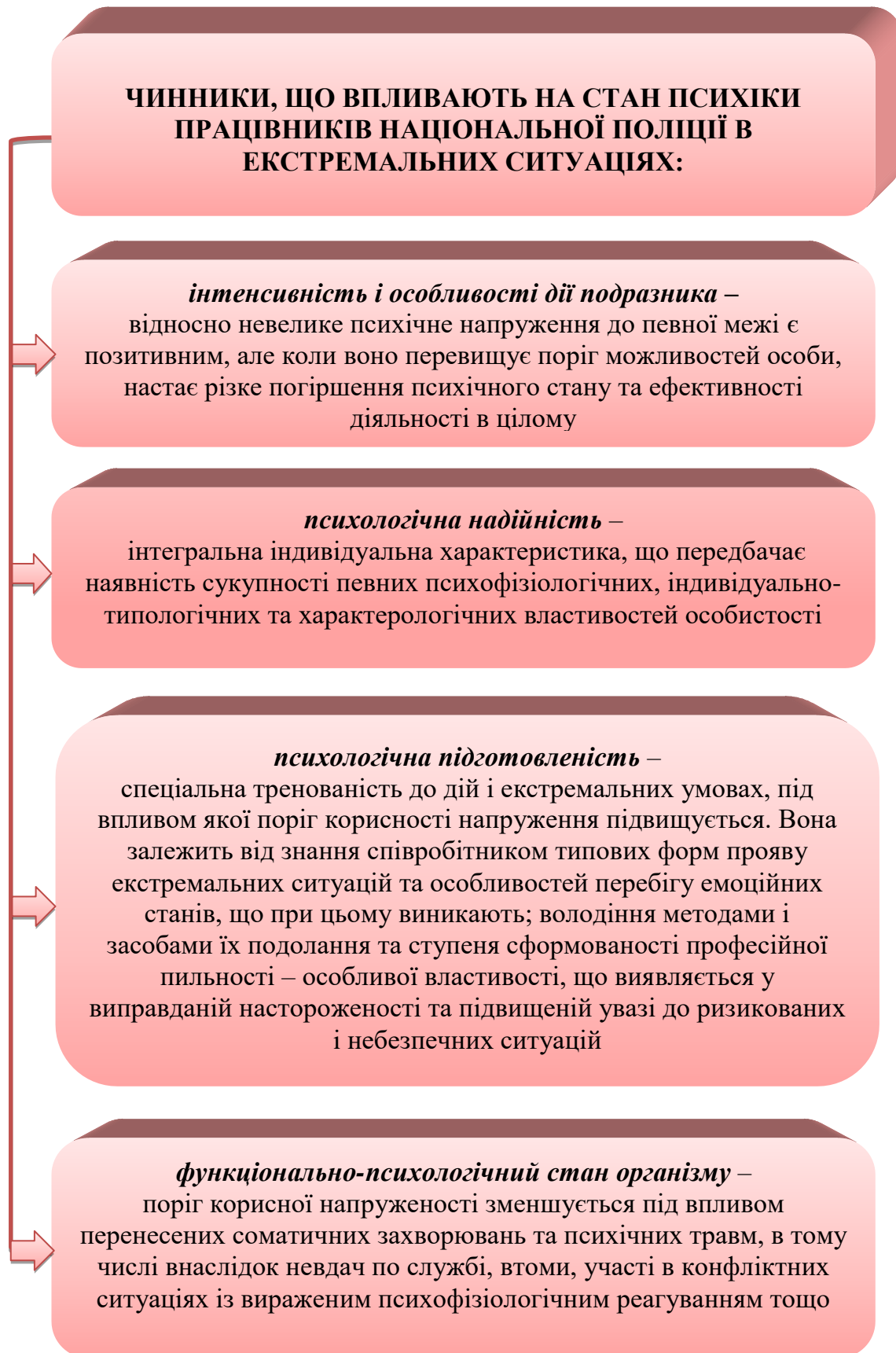

Схема 1.6. Чинники, що впливають на стан психіки працівників Національної поліції в екстремальних ситуаціях

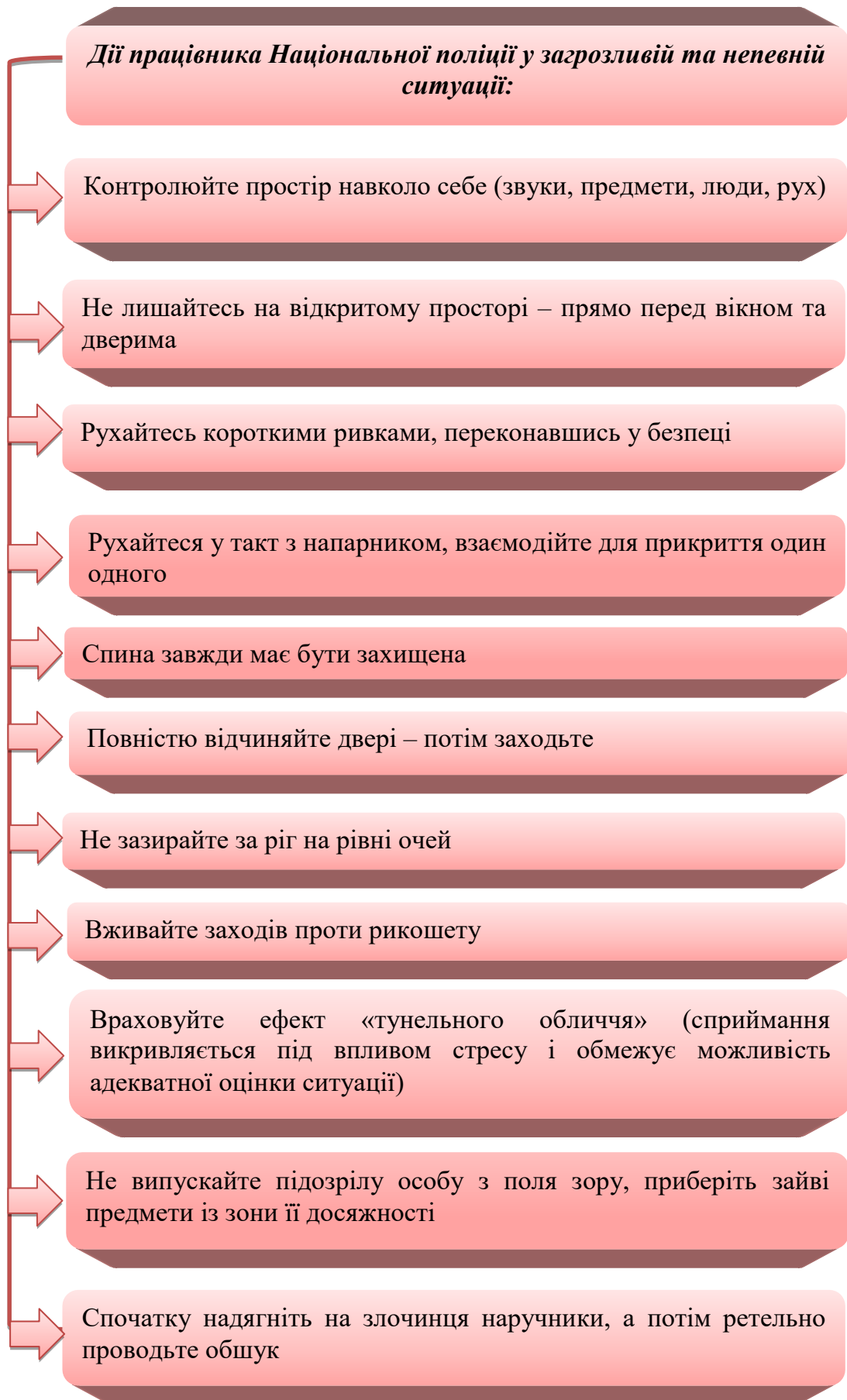

Схема 1.7. Дії працівника Національної поліції у загрозливій та непевній ситуації

Схема 1.8. Фактори, що підвищують схильність працівників Національної поліції до нещасних випадків

Контрольні питання для самоперевірки знань

1. Що слід розуміти під терміном «безпека»?
2. Які основні форми забезпечення особистої безпеки працівника Національної поліції?
3. Що слід розуміти під методом забезпечення фізичної безпеки працівника Національної поліції?
4. Що слід розуміти під методом забезпечення психічної безпеки працівників Національної поліції?
5. Які найважливіші вольові якості мають бути у працівника поліції?
6. Які основні шляхи формування волі?
7. Які рівні вольової регуляції поведінки в екстремальних ситуаціях?
8. Які фактори підвищують схильність працівників Національної поліції до нещасних випадків?

Розділ 2

ЕКСТРЕМАЛЬНІ СИТУАЦІЇ, ХАРАКТЕРНІ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Схема 2.1. Типи екстремальних ситуацій

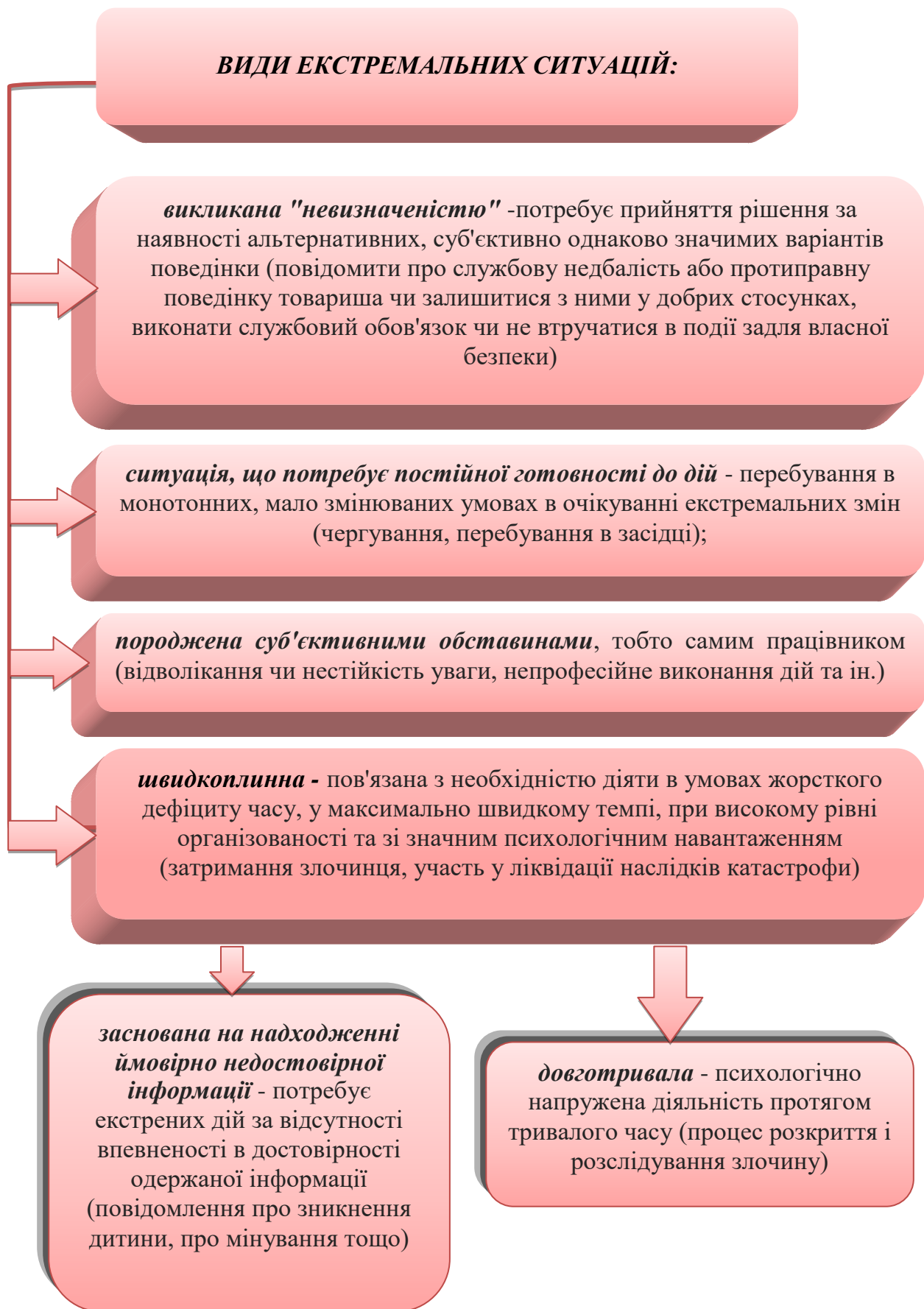

Схема 2.2. Види екстремальних ситуацій

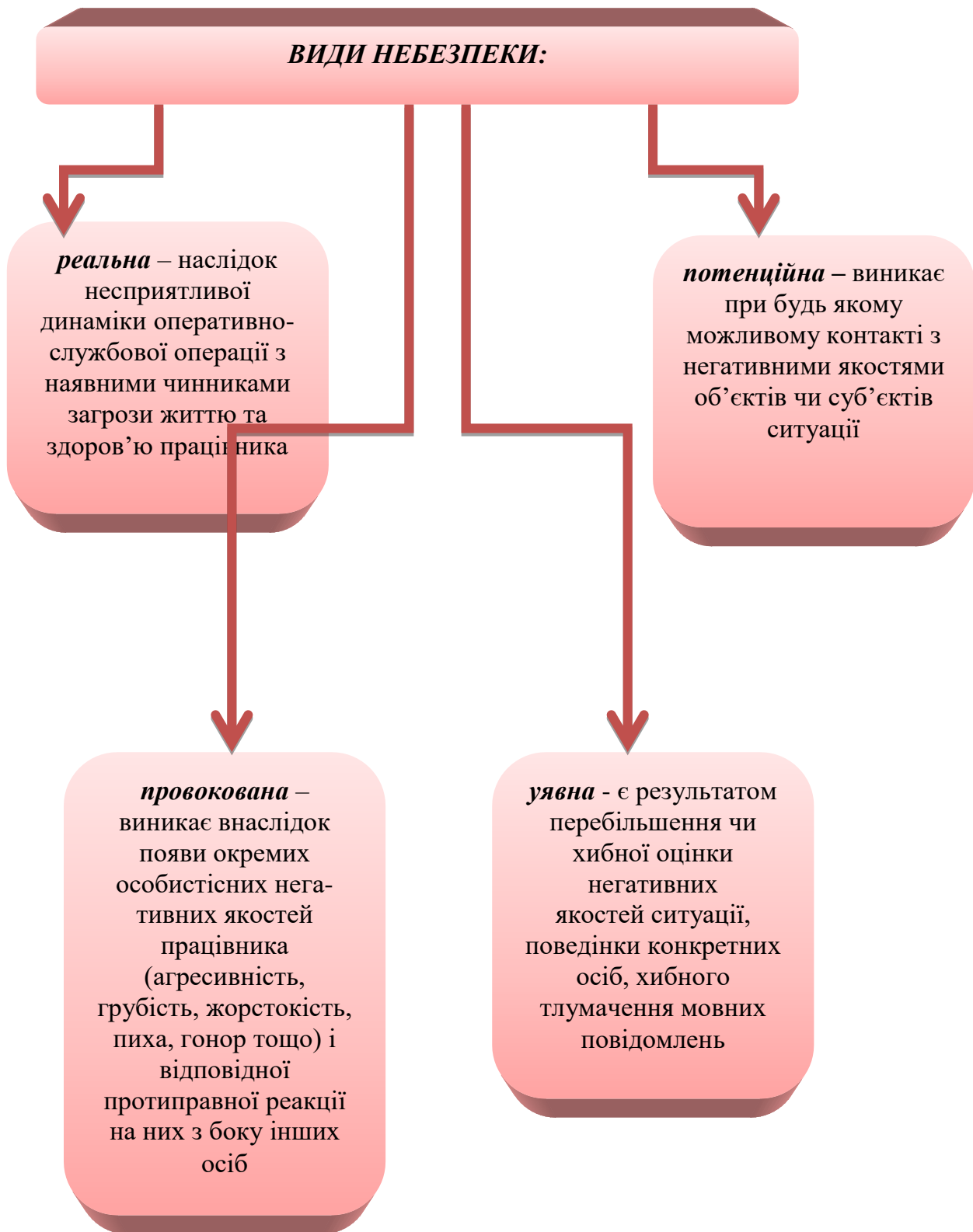

Схема 2.3. Види небезпеки

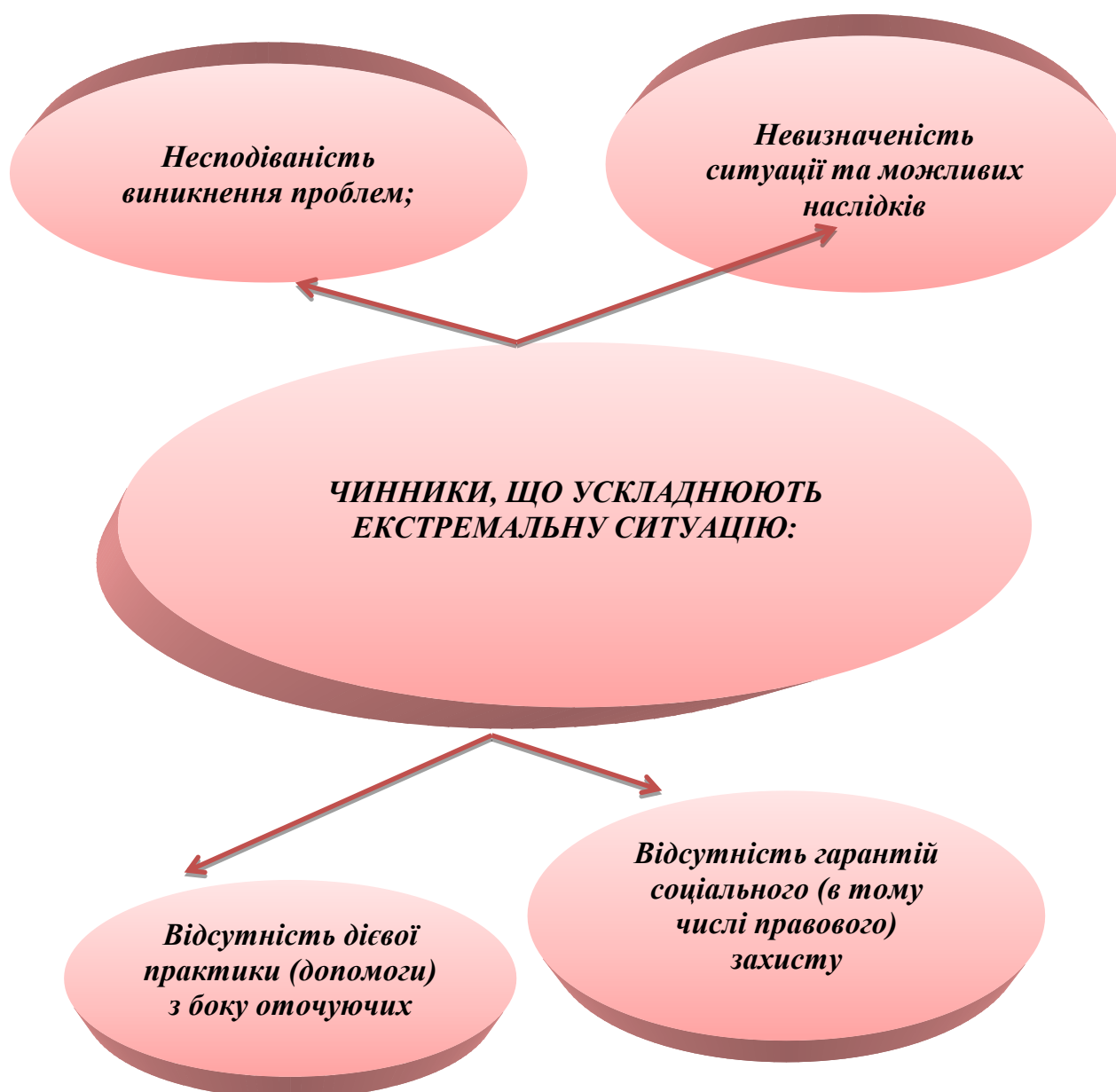

Схема 2.4. Чинники, що ускладнюють екстремальну ситуацію

СИТУАЦІЇ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ПРИЗВОДЯТЬ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНОСТІ:

процес безпосереднього попередження чи припинення правопорушень

дії в умовах ведення надзвичайного стану

втручання в вирішення сімейно-побутових та інших конфліктів між громадянами

протиправне використання громадянами джерел підвищеної небезпеки

психологічне протиборство при проведенні оперативно – розшукових і слідчих заходів

припинення групових порушень громадянського порядку і масових заворушень

Інтенсивне та тривале навантаження при виконанні службових обов'язків

Сема 2.5. Ситуації службової діяльності, що призводять до екстремальності

ЧИННИКИ, ЩО ПРИЗВОДЯТЬ ДО ТРАВМУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Схема 2.6. Чинники, що призводять до травмування працівників Національної поліції

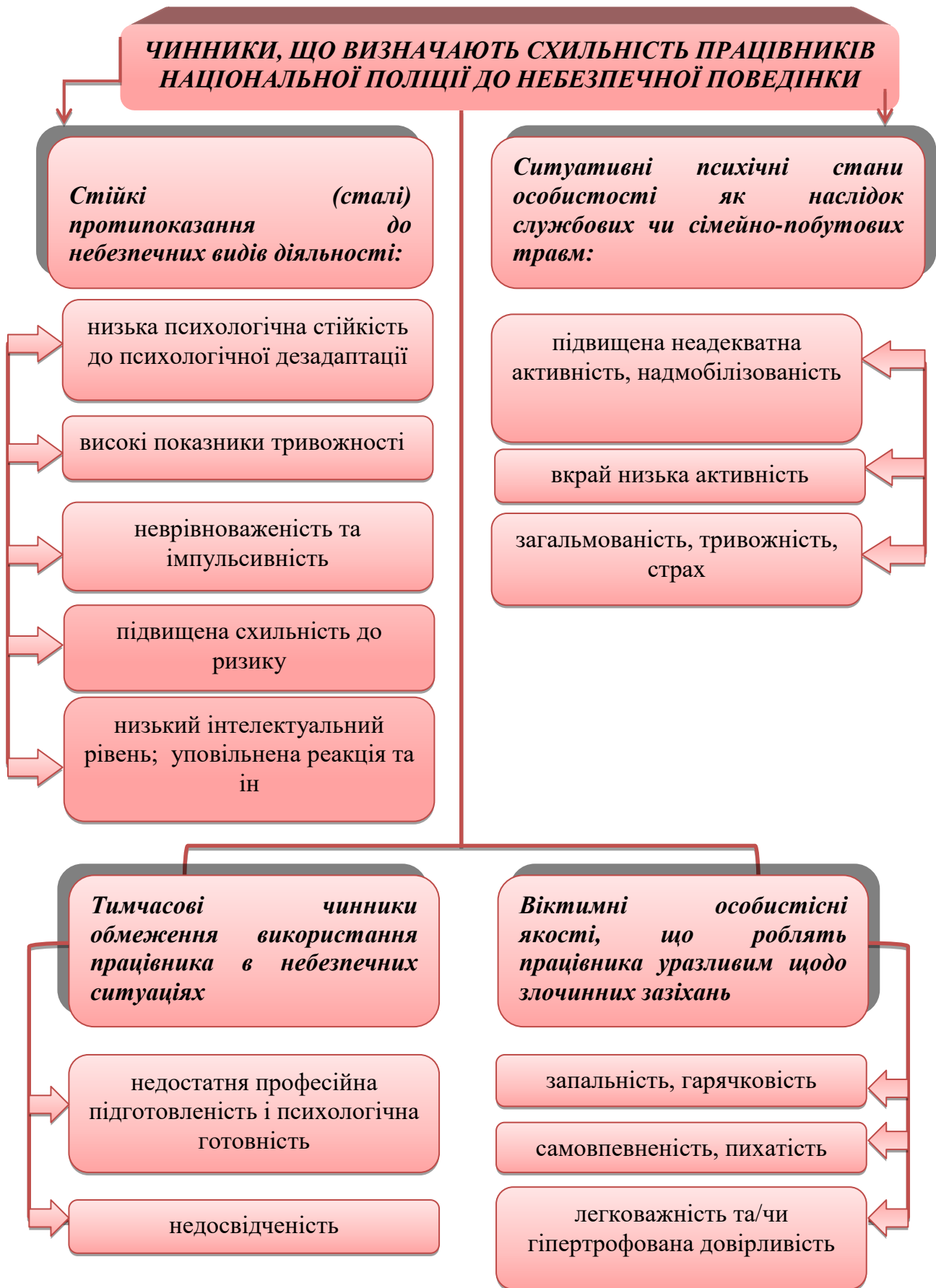

Схема 2.7. Чинники, що визначають схильність працівників Національної поліції до небезпечної поведінки

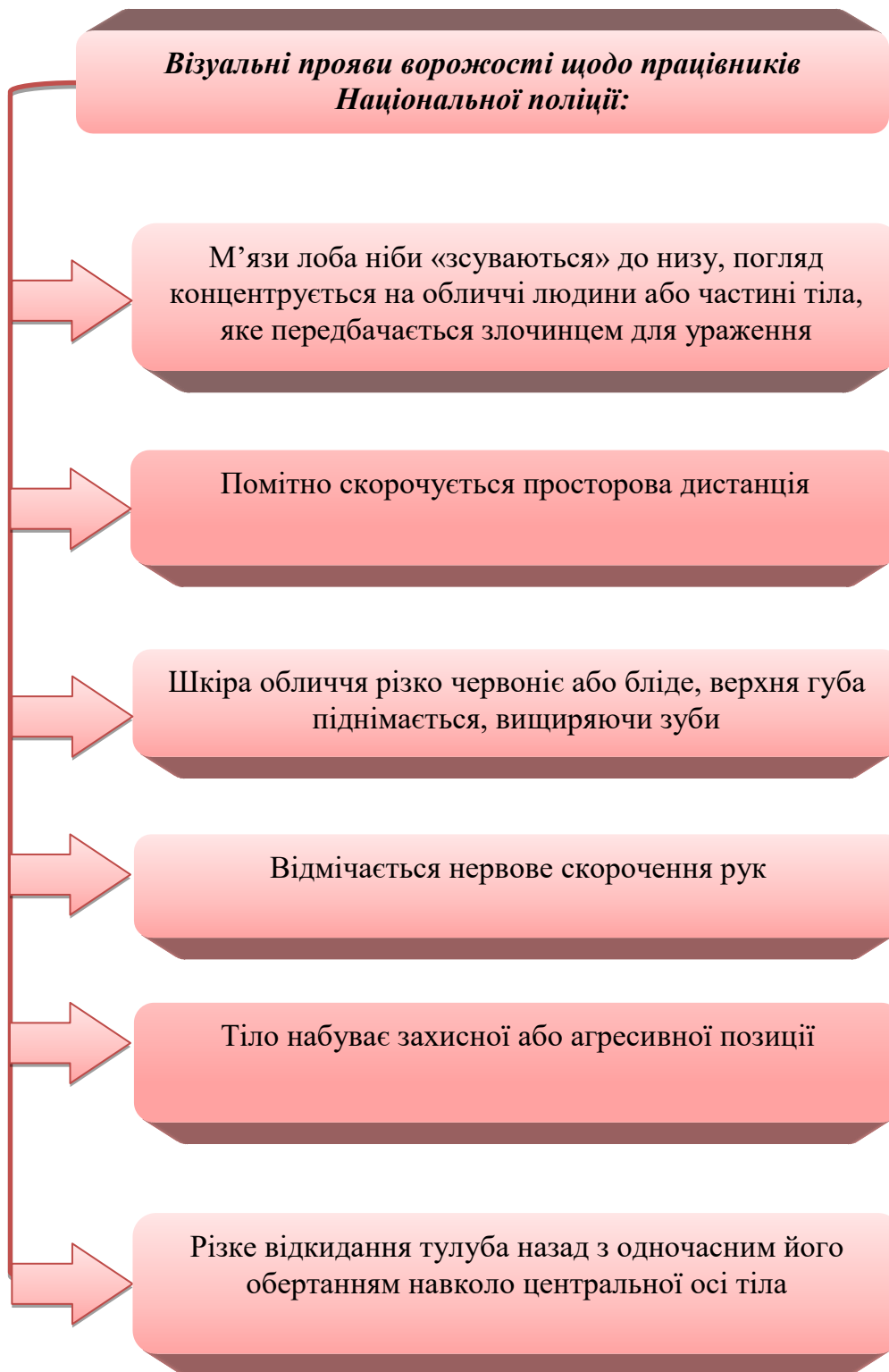

Схема 2.8. Візуальні прояви ворожості щодо працівників Національної поліції

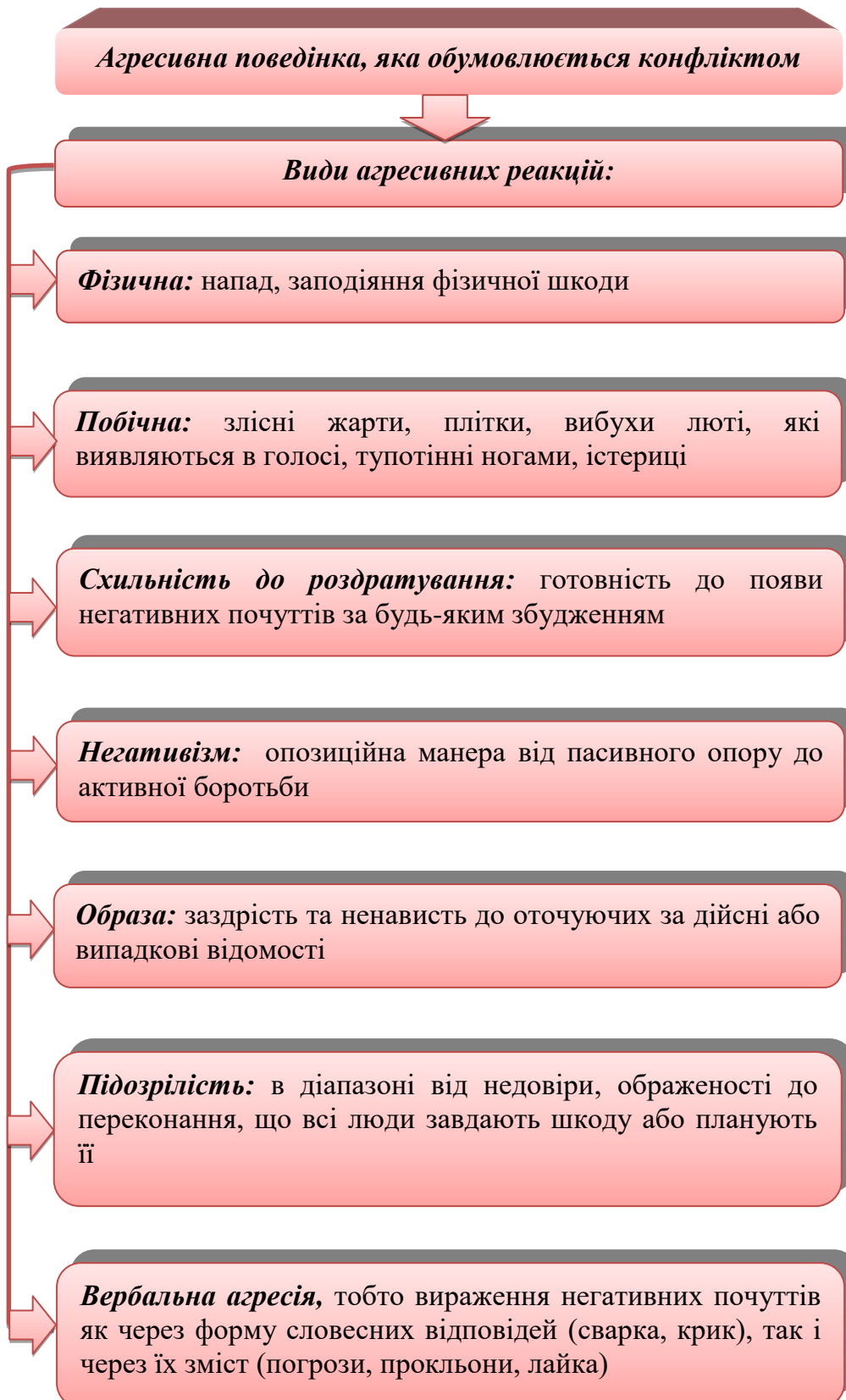

Схема 2.9. Агресивна поведінка, яка обумовлюється конфліктом

Для подолання бар'єрів спілкування працівнику Національної поліції необхідно:

1. Знати, хто з партнерів має піклуватися про ефективність спілкування;
2. Враховувати: шум, зміну освітлення. Допитуваного слід ізолювати від будь-якого стороннього впливу;
3. Керувати увагою у спілкуванні;
4. Розуміти партнера;
5. Пам'ятати: вважається гарним співрозмовником не той, хто добре говорить, а той, хто добре слухає.

Схема 2.10. Комунікативні бар'єри під час спілкування

Контрольні питання для самоперевірки знань

1. Чим характеризується екстремальна ситуація?
2. Які види екстремальних ситуацій існують?
3. Які чинники впливають на розвиток екстремальних ситуацій?
4. Які екстремальні ситуації найчастіше зустрічаються в діяльності працівника Національної поліції?
5. Які види небезпеки існують?
6. Які чинники призводять до травмування працівників Національної поліції?
7. Які чинники визначають схильність працівників Національної поліції до небезпечної поведінки?
8. Які візуальні прояви ворожості існують?
9. Які види агресивних реакцій мають визначати працівники Національної поліції?

Розділ 3
ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП, ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ТА АНАЛІЗ
ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

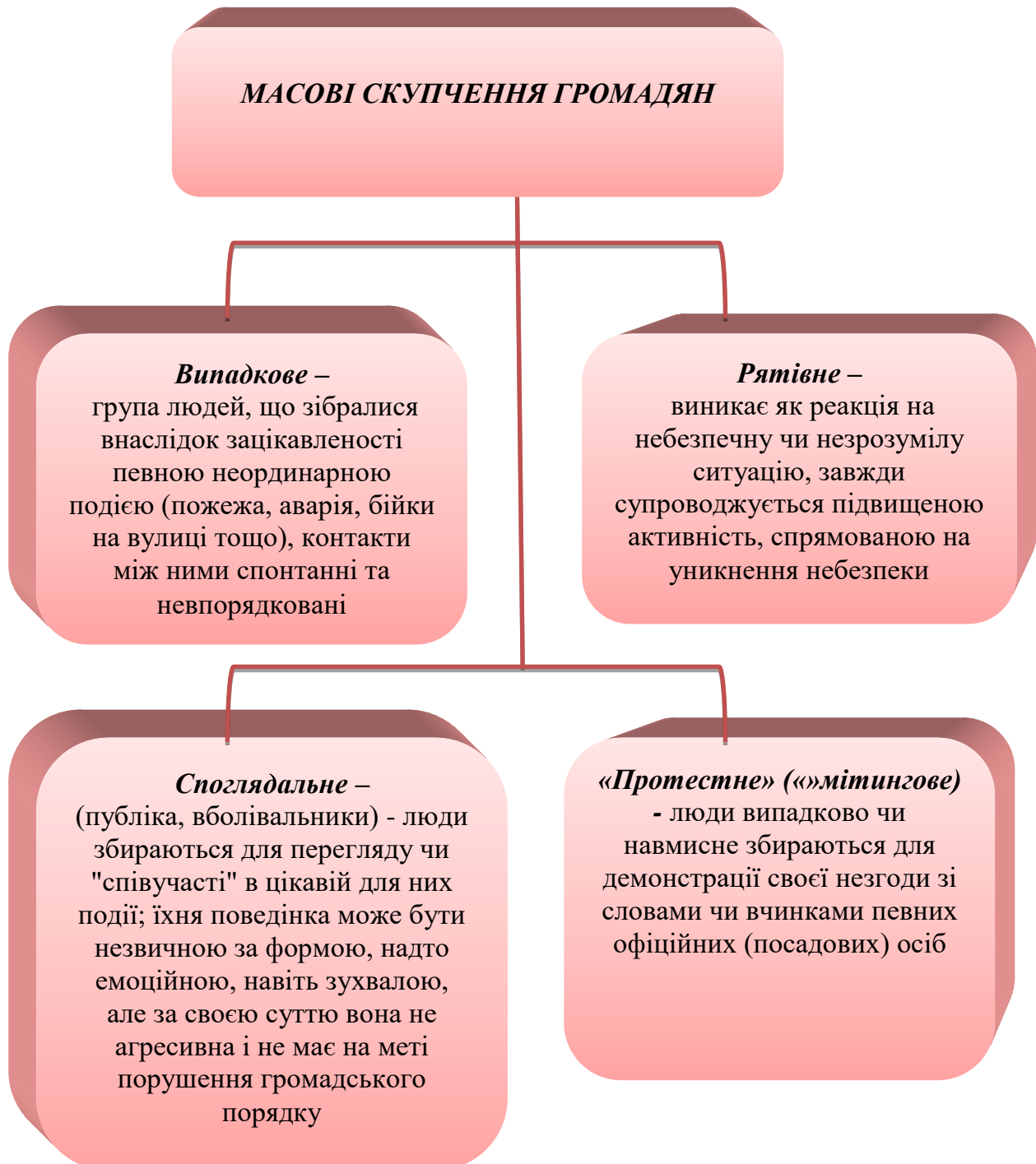

Схема 3.1. Види масових скупчень громадян

Схема 3.2. Масовидні форми вияву активності

Схема 3.3. Суб'єкти масовидної поведінки

Схема 3.4. Складова натовпу

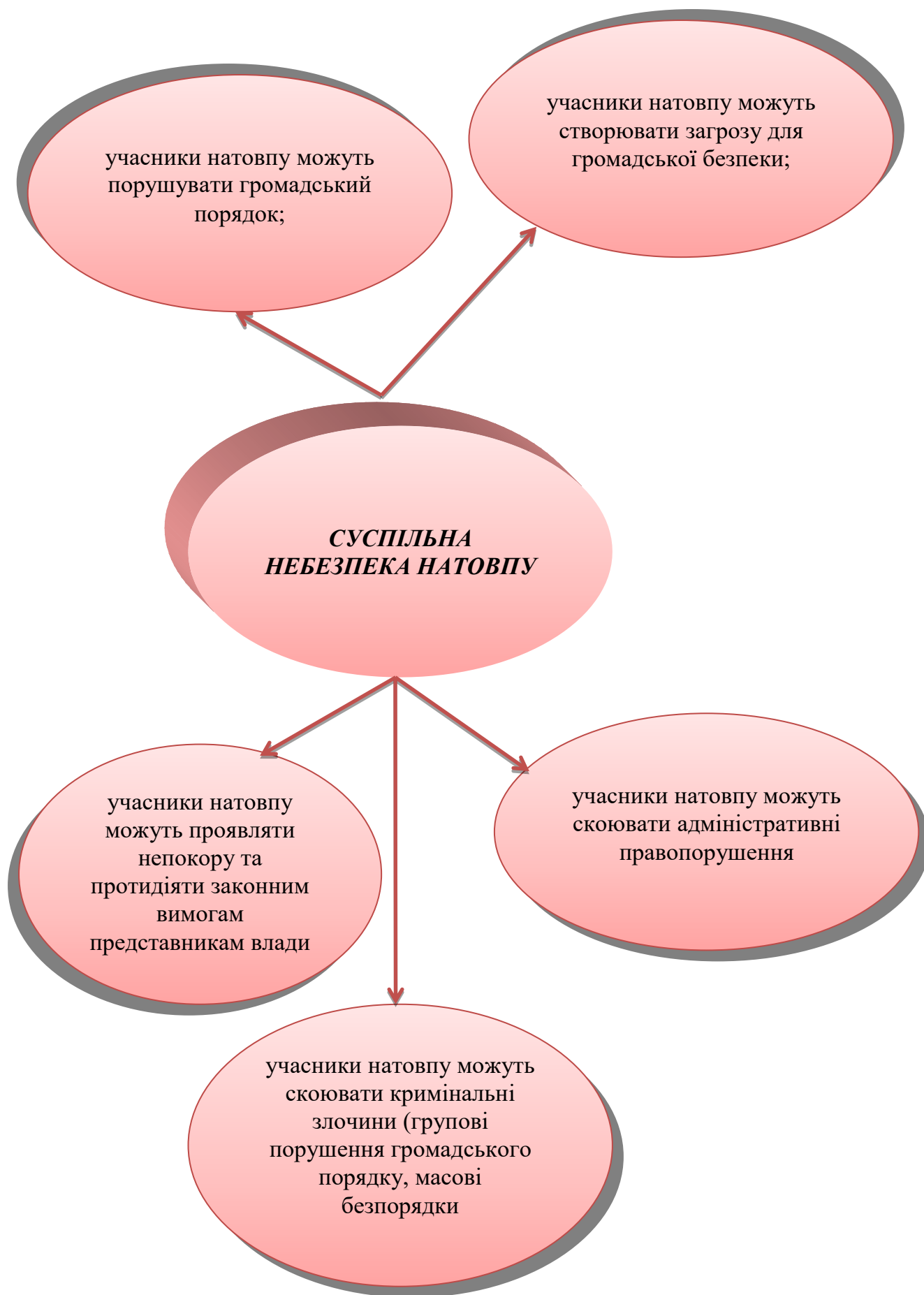

Схема 3.5. Суспільна небезпека натовпу

ДІЮЧИЙ НАТОВП

агресивний - велика група людей, які намагаються вирішити ті чи інші проблеми за допомогою насильства, що може мати випадковий та невпорядкований характер (наприклад, пошкодження транспорту), але частіше спрямоване на досягнення певної мети (насильніцькі дії стосовно конкретної особи чи групи осіб)

панічний - більшість учасників несподівано або поступово впадають у стан жаху та розпачу, починають поводитися ідентично і рухатися в тому напрямі, що видається їм шляхом до уникнення небезпеки, причому її реальність чи уявність не має при цьому значення

екстатичний – велика група людей, які перебувають у стані несамовитості внаслідок взаємного емоційного зарядження, що поступово та ритмічно зростає (рок-концерті, масові релігійні ритуали тощо)

грабіжницький – його представники об'єднані прагненням до досягнення корисливої мети, негайного задоволення певних потреб за рахунок перерозподілу матеріальних благ у суспільстві ("бунт бідних проти багатих")

Схема 3.6. Види діючого натовпу

Схема 3.7. Чутки як важливіші умови формування та функціонування діючого натовпу

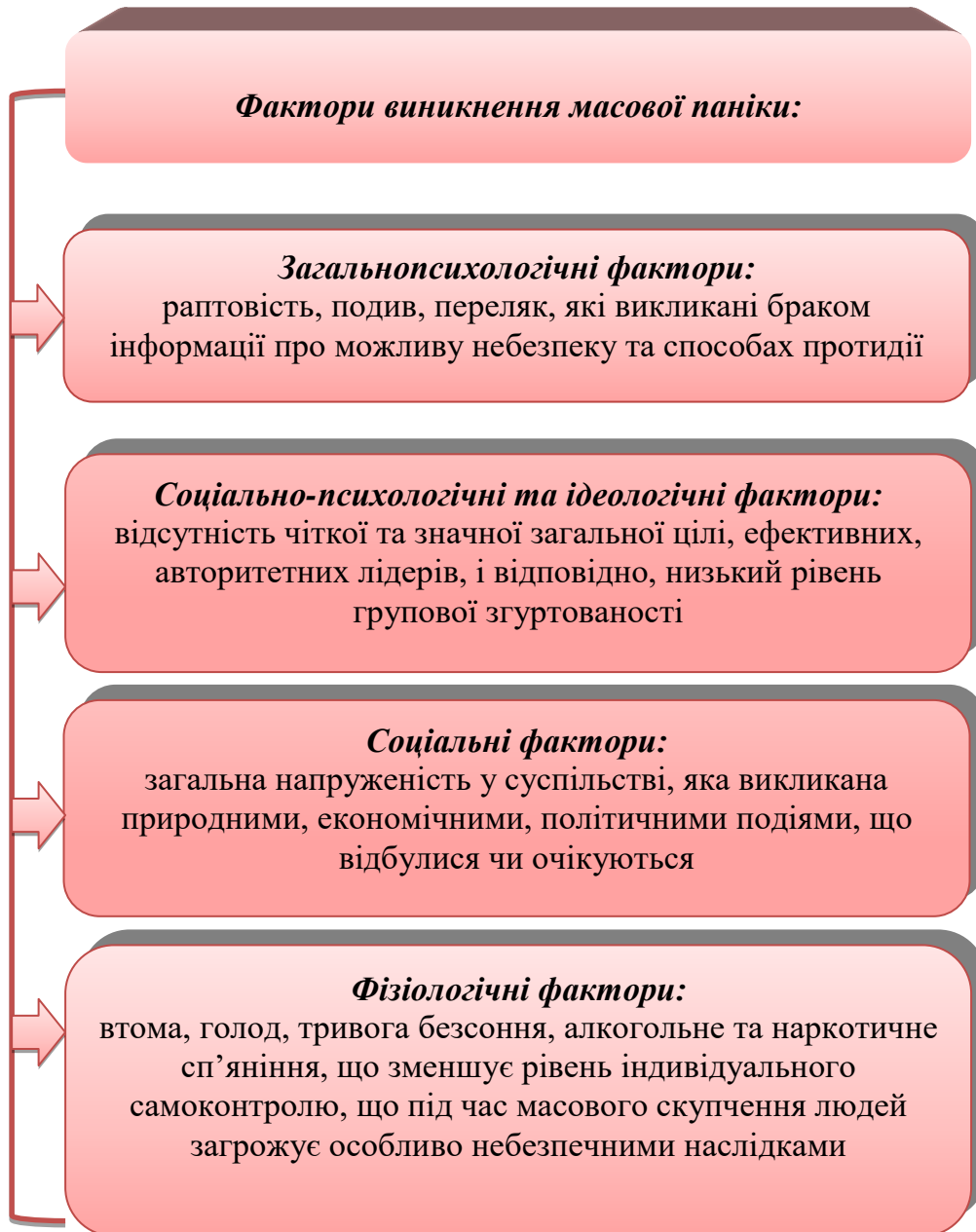

Схема 3.8. Фактори виникнення масової паніки

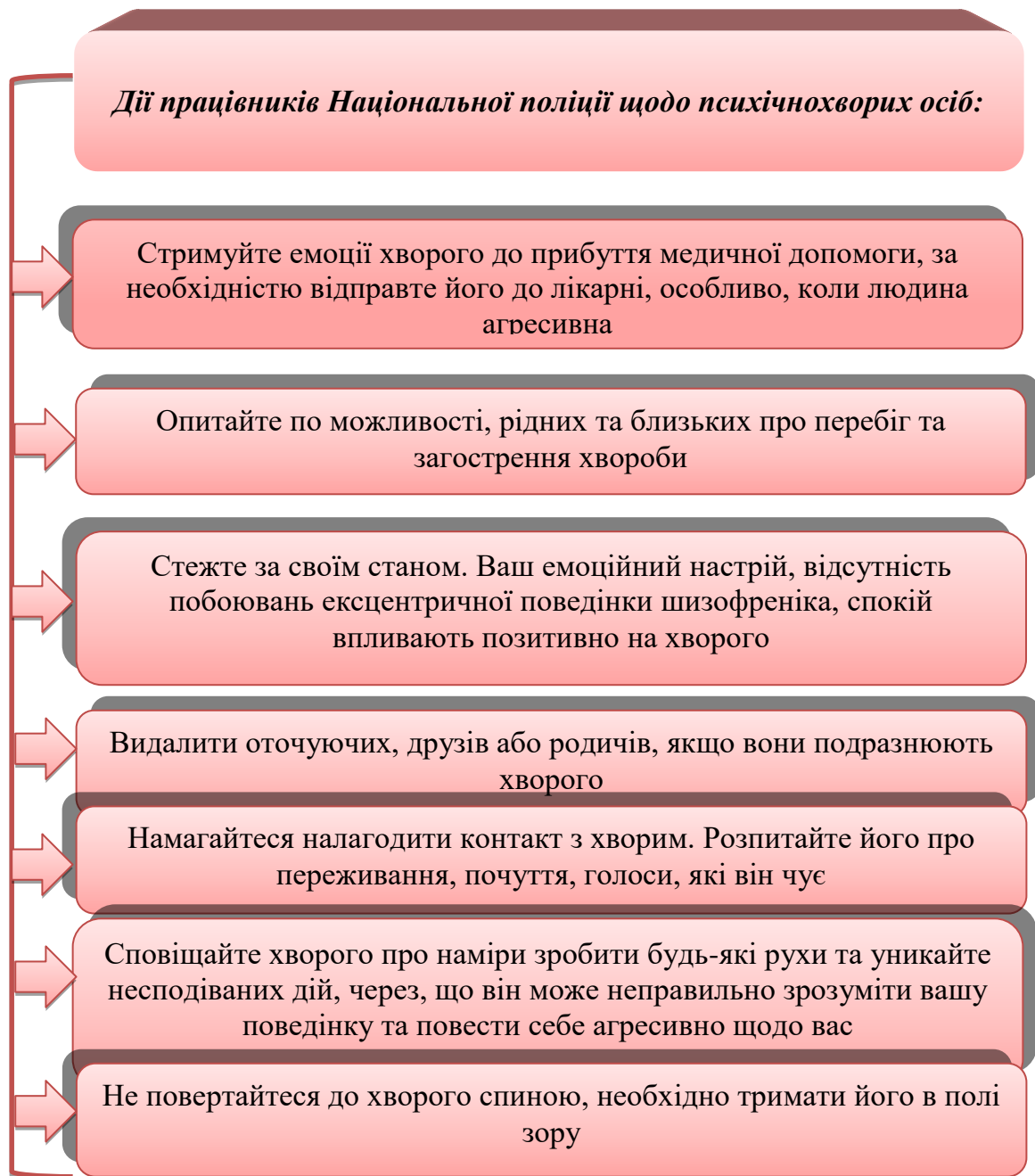

Схема 3.9. Дії працівників Національної поліції щодо психічнохворих осіб

Контрольні питання самоперевірки знань

1. Які масовидні форми активності існують?
2. Що визначає споглядальне скупчення громадян?
3. Хто є суб'єктами масовидної поведінки?
4. Дайте визначення натовпу.
5. В чому полягає суспільна небезпека натовпу?
6. Які види діючого натовпу Ви знаєте?
7. Чим відрізняється агресивний натовп від екстатичного?
8. Як впливають чутки на формування та функціонування діючого натовпу?
9. Яка типологія чуток за експресивною ознакою?
10. Назвіть типологію чуток за територіальною ознакою.
11. Які фактори виникнення масової паніки?
12. Як повинен діяти працівник Національної що психічнохворих осіб?

Розділ 4. ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ РЕАКЦІЇ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

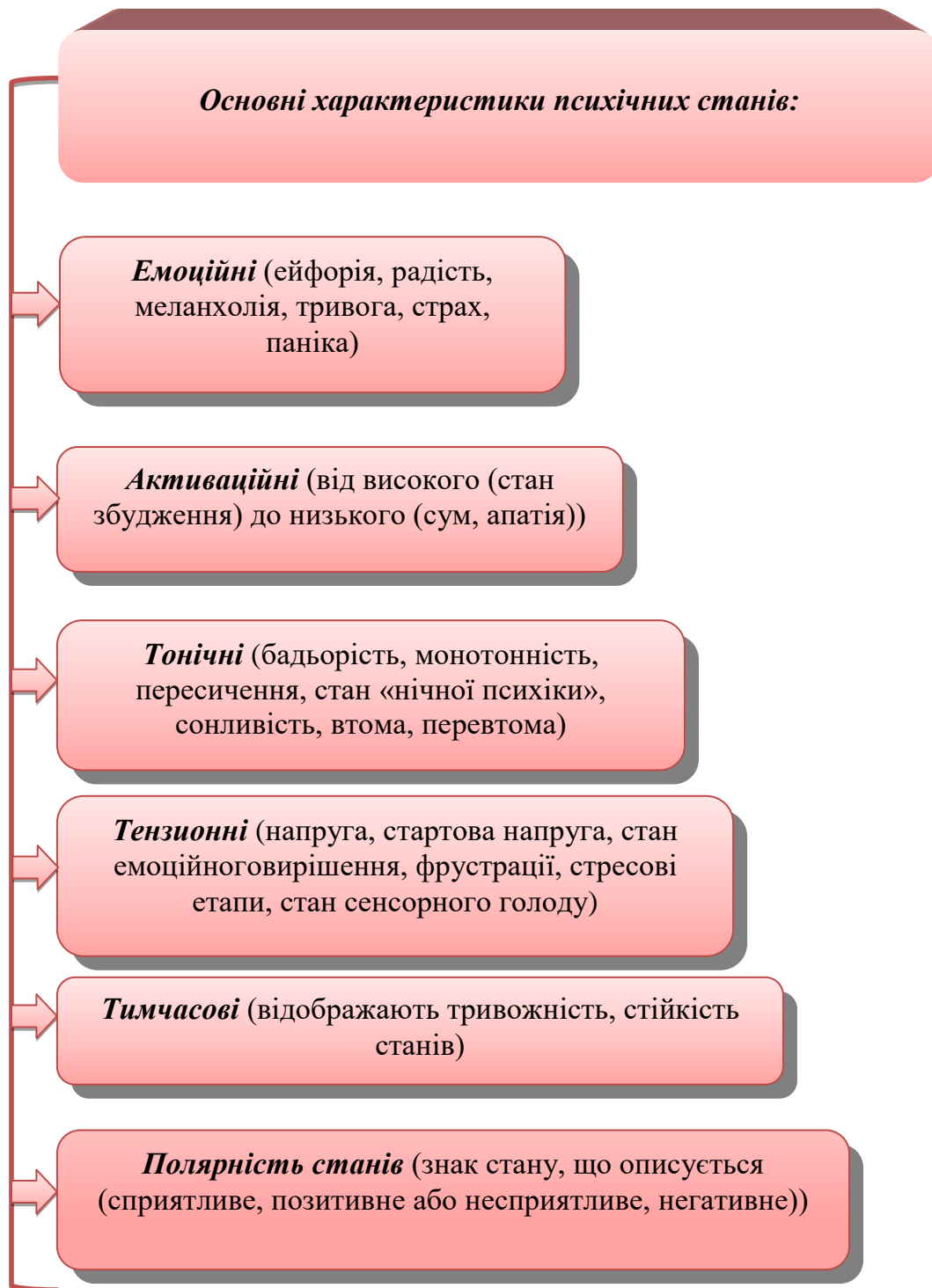

Схема 4.1. Основні характеристики психічних станів

ЕМОЦІЙНІ СТАНИ, ДО ЯКИХ ПРИЗВОДИТЬ ЕКСТРЕМАЛЬНА СИТУАЦІЯ:

Афект – бурхливий та швидкоплинний стан, що повністю оволодіє особою й характеризується значними змінами в свідомості, порушення вольового контролю за поведінкою

Фрустрація (від лат. frustatio - марне очікування) - психічний стан людини, що виражається в характерних переживаннях і поведінці і те, що викликається об'єктивно непереборними (або суб'єктивно сприйнятими як непереборні) труднощами на шляху до досягнення мети і розбіжності реальності з очікуваннями суб'єкта

Стрес (від лат. stress - тиск, напруження) - нервово-психічне перенапруження, викликане несподіваним чи насильним подразником; емоційний стан, що спонукає до вирішення екстремальної ситуації за рахунок загальної мобілізації всіх ресурсів організму до пристосування в наявних умовах

Схема 4.2. Емоційні стани, до яких призводить екстремальна ситуація

Закони розвитку афекту:

- чим сильніше мотиваційний стимул, тим більше зусиль витрачається, щоб його реалізувати;
- чим менше результат, тим сильніше афект.

Афект можна попередити, але неможна припинити.

Діагностичні ознаки афекту:

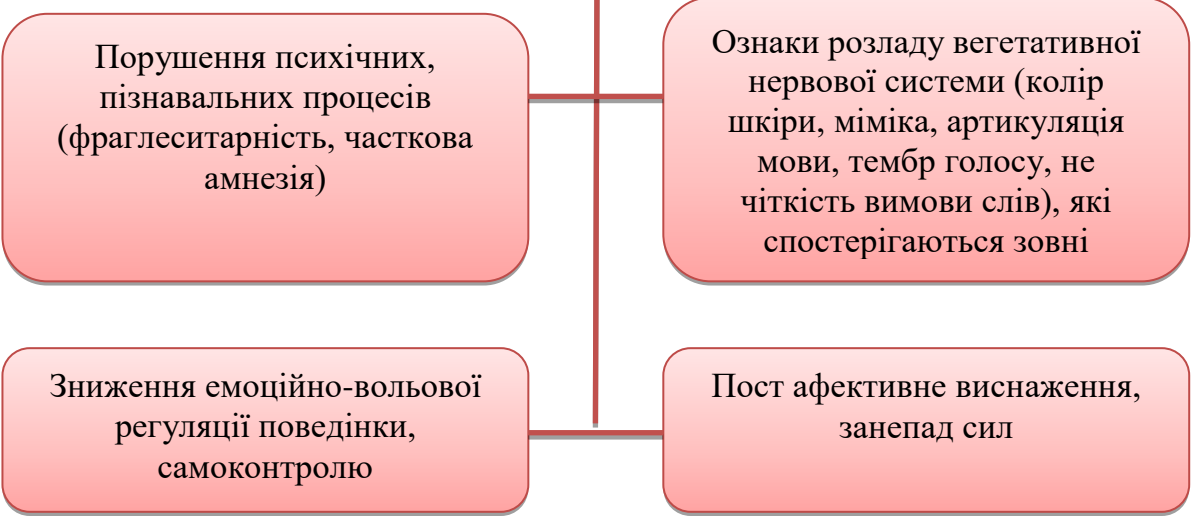
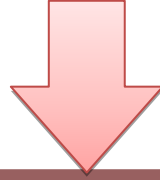

Схема 4.3. Афект. Закони розвитку афекту. Діагностичні ознаки афекту

Фрустрація –
емоційний стан, який виникає у випадку появи непереборних перешкод
на шляху досягнення бажаної цілі

Основні причини фрустрації:

Брак необхідних засобів для
досягнення цілей (зовнішніх
або внутрішніх засобів, в
тому числі здібностей, знань)

Безповоротні втрати
(внутрішні або зовнішні)

Конфлікти (зовнішні з
іншими людьми, внутрішні з
собою, протиріччя почуттів,
бажань, думок)

Схема 4.4. Фрустрація. Основні причини фрустрації

Схема 4.5. Фрустрація. Шляхи виходу з фрустрації

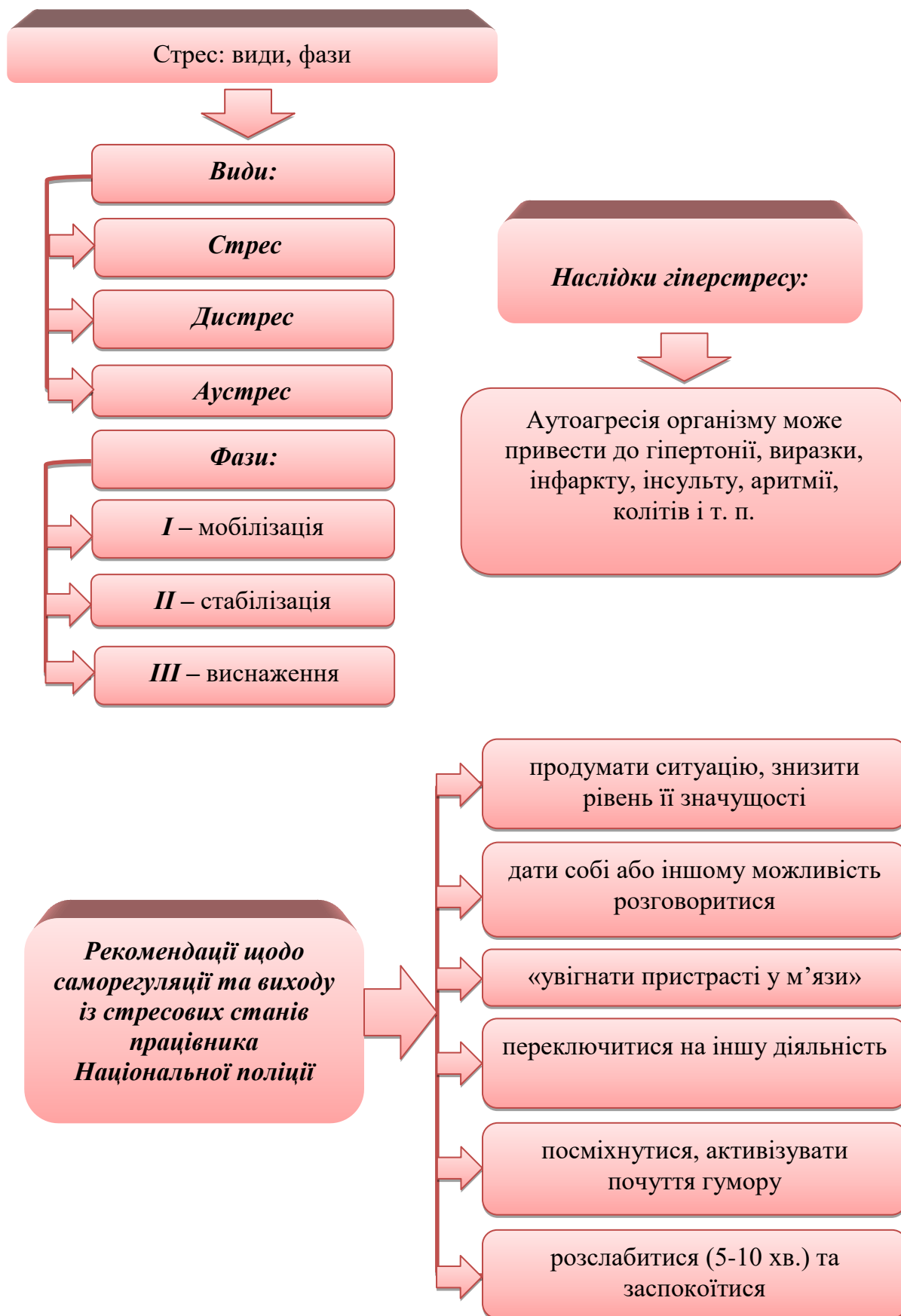

Схема 4.6. Стрес: види, фази та рекомендації з виходу із стресових станів

Симптоми стресу, що проявляються на психологічному рівні:

Постійна роздратованість при спілкуванні з людьми

Втрата почуття гумору та здібності сміятися

Втрата інтересу до життя

Почуття, що Ви є об'єктом ворожості з боку інших людей

Постійне очікування невдачі

Байдужість (до роботи, домашніх справ, зовнішності, один до одного)

Почуття, що Ви поганий і навіть ненавидите себе

Страх майбутнього. Страх вважається формального неминучістю

Постійний або викликаний страх захворіти

Страх перед власною неспроможністю

Почуття, що Ви не впораєтеся з повсякденними турботами, і у Вас виникають проблеми на роботі, вдома

Сильний страх відкритого або закритого простору або страх самотності

Постійне почуття ледь стриманого гніву, люті

Знижена здатність до концентрації

Втрата цікавості до інших людей

Нездатність завершити одну справу, не кинувши її і не почав іншу

Труднощі з прийняттям рішення

Почуття, що нікому не можна довіряти

Схема 4.7. Симптоми стресу, що проявляються на психологічному рівні

Схема 4.8. Фізичні ознаки стресу

Характеристика ситуативних станів, що знижують ефективність діяльності працівників Національної поліції у небезпечних ситуаціях:

Схема 4.9. Ситуативні стани, що знижують ефективність діяльності працівників Національної поліції у небезпечних ситуаціях

Контрольні питання для самоперевірки знань

1. Яким чином можна визначити поняття «стресу»?
2. Які існують різновиди стресу?
3. Назвіть приклади афекту.
4. Охарактеризуйте етапи перебігу афекту.
5. Охарактеризуйте фрустрацію як психічний етап людини.
6. Якими можуть бути наслідки фрустрації?
7. Які фактори призводять до виникнення стресу?
8. В яких формах поведінки проявляється фрустрація?
9. Які діагностичні ознаки афекту?
10. Які фактори викликають страх?
11. В чому полягає психологічний зміст афекту?

Розділ 5

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКАМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ У НЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЯХ НЕСЕННЯ СЛУЖБИ

Зважайте на суспільний резонанс ваших вчинків та дій: чим чисельнішим є суспільне оточення працівника Національної поліції в умовах запобігання правопорушенню чи затримання особи, яка підозрюється в скоєнні злочину, тим менше слід розраховувати на громадську підтримку та допомогу.

1. Розраховуйте на власні сили, знання та вміння:

- звертайтеся до оточуючих, з метою їх інформування щодо законності та доцільності ваших дій;
- ефективність діяльності працівника Національної поліції в екстремальній ситуації залежить головним чином від того наскільки її можливо передбачити та контролювати;
- формуйте свій внутрішній психічний стан готовності до дії.

2. Будьте завжди пильними щодо раптового перетворення буденної ситуації в екстремальну:

- будь-яка екстремальна ситуація визначається існуванням або актуалізацією одного чи декількох екстремум чинників (об'єктивних та суб'єктивних).

Об'єктивні чинники: /

- наявність зброї (або раптове оволодіння нею) у особи, яка підозрюється в скоєнні правопорушення;
- неочікуване захоплення заручника;
- наявність підбурювача в натовпі;
- загибель або поранення колеги;
- стан сп'яніння або наркотичного збудження у правопорушника тощо.

Суб'єктивні чинники:

- стан емоційної збудливості правопорушника;
- відсутність самоконтролю у працівника Національної поліції;
- схильність до безглузлого ризику та необґрунтованих управлінських рішень; ознаки деформації особистості (брутальність, пихатість, агресивність, корисливість);
- відсутність професійних знань, вмінь та навичок у працівника Національної поліції.

3. В означених умовах працівник поліції повинен з'ясувати визначальний екстримум - фактор і спрямувати зусилля на його нейтралізацію:

- багато помилкових рішень та дій в екстремальних ситуаціях

пов'язано з негативними психічними станами, переживаннями та установками, з якими працівник занурюється в екстремальну ситуацію (це стани страху, невпевненості, хвилювання, загострення відчуття самозбереження, психічного "забування" опрацьованих стереотипів дій, звичок тощо).

Отже, важливим елементом опрацювання навичок до дій в екстремальних ситуаціях має бути створення або корекція власних психічних станів.

Спокійна виважена поведінка працівника поліції, коректна манера спілкування, стримування "жестикуляції" та бурхливих емоційних проявів будуть сприйматись громадянами позитивно або, принаймні, нейтрально, що істотно зменшує ризик небажаного перебігу подій.

Рекомендації щодо встановлення психологічного контакту з громадянами:

1. Звертайтеся до людей привітно, назвіть себе (прізвище і посаду).
2. У разі потреби покажіть службове посвідчення та поясніть мету звернення.
3. Демонструйте зацікавленість у розв'язанні проблеми, в спробі зрозуміти позицію вашого контактора.
4. Будьте поблажливі до людини та обережні з критикою, особливо тією, що стосується її особи.
5. Висловлюйте претензії лише до ознак її поведінки.
6. Не робіть зауваження правопорушнику в присутності його родини, краще це робити на одинці.
7. Не будьте категоричними та брутальними, не відвертайте голови з постійним відволіканням уваги.
8. Не квапте настирливо співрозмовника та не погрожуйте йому.
9. Не стукайте постійно ногою, палицею, пальцями по столу і т. ін.

Тактичні рекомендації щодо реалізації законних вимог працівника Національної поліції:

1. Вимога декларується одразу - жорстко і персоніфіковано.
2. Корективи до неї вносяться поступово.
3. Жорстка позиція відстоюється аж до останнього моменту.
4. Шукайте компромісні шляхи досягнення одного результату.
5. Відокремте емоції від проблеми.
- 5. Активно стежте за станом та діями супротивної сторони.**

Ознаки спалаху агресивності:

- різка зміна емоцій та виразу обличчя;
- стискання пальців рук;
- м'язова гра вилиць,
- потовиділення;
- примружування повік;
- повертання тулуба з прикриттям грудної частини, плече попереду, провідна нога виставлена вперед та напівзігнута;

- при висловленні погроз - відстань між контакторами - скорочується, а перед можливою фізичною агресією - збільшується.

6. Зважайте, що максимальної небезпеки можливо очікувати:

Від агресивно настроєного натовпу. Сила такого натовпу в його анонімності.

- в цьому вигадку більш ефективні, ніж зброя, фотоапарат чи відеокамера:

- фіксація осіб, вкрай емоційних, істеричних, сп'янілих, у стані наркотичного сп'яніння може призвести до непередбаченого сплеску агресивності.

При спілкуванні з раніше судимими, схильними до насильницьких дій:

- слід очікувати раптових та небезпечних вчинків;

- враховуйте їх неадекватно-завищену самооцінку та легкість провокування;

- спілкування з ними має бути суто офіційним, зі збереженням певної соціальної та просторової дистанції

Від групи підлітків в стані алкогольного чи наркотичного збудження:

- тут особливу увагу потрібно скеровувати на можливість впливу на лідера підліткового угруповання.

У гострих конфліктах на сімейно-побутовому ґрунті:

- слід остерігатись не лише заколотника конфлікту, але і його найближчого постраждалого родинного оточення;

- дії працівника Національної поліції щодо фізичного обмеження цього заколотника досить часто зумовлює раптову переорієнтацію та зміну настроїв того, хто постраждав, не на користь співробітника.

Розділ 6

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ

Застосування сили взагалі та вогнепальної зброї, зокрема, щодо людини - це життєво складна психологічна проблема, це важкий внутрішньо особистісний конфлікт, нервовий злам.

Важливим психологічним чинником кваліфікованого застосування зброї працівником Національної поліції у будь-яких службових ситуаціях є:

- а) формування стану "звиклості до зброї";
- б) опрацювання відповідних прийомів в умовах, максимально наближених до реальних.

Практичні тренування щодо застосування вогнепальної зброї повинні здійснюватись в динаміці подій та в різнобічних ландшафтно-архітектурних, кліматичних, оптичних і технічних умовах.

При застосуванні вогнепальної зброї обов'язково враховуються параметри простору та часу:

- а) дія визначення безпечної відстані до правопорушника;
- б) для визначення достатньої відстані для пострілу на ураження;
- в) часових параметрів збройної сутички тощо.

Під час затримання правопорушника чи особи, яка підозрюється в скоєнні злочину, передбачайте та плануйте це затримання, проте орієнтуйтеся передусім на реальну ситуацію та її зміни:

- а) затримання має бути неочікуваним і раптовим;
- б) психологічно припустимим є легендоутворення, інформаційна фальсифікація, спантеличування затриманого тощо;

в) затримання має здійснюватися за відповідністю категорії використання сили:

- словесний вплив та погроза застосування сили;
- фізичне утримання та блокування (протистояння, загинання суглобів кінцівок, зв'язування чи використання наручників);
- хімічні засоби засліплюючої та рефлекторної дії («Черемха», «Бузок». «Терен»);
- затискування сонної артерії;
- використання палиці встановленого зразку;
- застосування вогнепальної зброї.

г). Затримання може здійснюватись за різних умов та ситуацій:

- затримання особи, яка підозрюється в скоєнні злочину, на відкритій

місцевості та в малолюдних місцях;

- затримання особи, яка підозрюється в скоєнні злочину, в місцях масового скупчення громадян;

- затримання особи, яка підозрюється в скоєнні злочину, в приміщенні і а в місцях, які обмежують його рухомі можливості;

- при захопленні особою, яка підозрюється в скоєнні злочину, автотранспорту і метою втечі;

- при захопленні заручника озброєною особою, яка підозрюється в скоєнні злочину;

- при раптовому ситуативному захопленні заручника та при розрахованому захопленні заручника;

- раптове загострення ситуації при складанні протоколів та при особистому огляді, супроводженні затриманого до підрозділу та його конвоювання тощо.

ГЛОСАРІЙ

Адаптивність – показник рівня пристосованості людини до навколишнього середовища і соціального оточення, що в цілому переживається особистістю як задоволення чи незадоволення собою і своїм життям.

Асертивність – здатність людини не залежати від зовнішніх впливів та оцінок, самостійно регулювати свою поведінку та нести відповідальність за неї.

Акцентуація характеру - надмірна вираженість окремих рис характеру та їх комбінацій, що становить крайні варіанти психічної норми, які межують із психопатіями.

Афект – потужне, відносно короткочасне нервово-психічне збудження – емоційний стан, який пов'язаний з різкою зміною важливих для суб'єкта життєвих обставин.

Гомеостаз – рухливий збалансований стан системи, що досягається та підтримується завдяки протидії зовнішнім факторам, які його порушують.

Емоції – стани, які пов'язані з оцінкою значущості для індивіда факторів, що на нього впливають, та знаходять своє вираження у формі безпосереднього переживання задоволення чи незадоволення його актуальних потреб.

Емоційність – властивість людини, що характеризує зміст, якість та динаміку емоцій та почуттів. Одна із складових темпераменту.

Емпатія – розуміння, осягнення внутрішнього світу, або емоційного стану іншої людини. Емоційна чуйність людини до переживань оточуючих, відгук на почуття іншої людини, переживання тих же емоційних станів, які відчуває партнер по взаємодії, на основі повного ототожнення.

Імпульсивність – особливість поведінки людини (у стійких формах – риса характеру), що полягає у схильності діяти за першим спонуканням, під впливом зовнішніх обставин чи емоцій.

Емоційно-вольова стійкість – здатність психіки людини зберігати високу функціональну активність і працездатність в умовах впливу стресорів, фрустраторів як у результаті адаптації до них, так і в результаті високого рівня розвитку емоційно-вольової саморегуляції.

Нейротизм/емоційна стійкість – риса особистості, яка характеризується підвищеною збуджуваністю, імпульсивністю та тривожністю. Протилежний полюс нейротизму – емоційна стійкість.

Оптимізм – система уявлень про світ з вираженим позитивним ставленням до теперішнього та майбутнього. Виявляється у позитивному емоційному тоні сприйняття життя та очікуванні майбутнього.

Паранояльні реакції – група розладів, які об'єднують зверх значимі ідеї.

Зверх значимі ідеї домінують у свідомості людини і погано піддаються корекції, через них хворий вибудовує своє відношення до світу та свою поведінку. Може переходити в психоз.

Почуття – форма емоційного переживання стійкого відношення індивіда до предметів та явищ дійсності.

Психічні процеси – забезпечують первинне відображення та усвідомлення людиною впливу оточуючої дійсності. Зазвичай мають чітко визначений початок, певний перебіг та яскраво виражений кінець. Поділяються на пізнавальні, емоційні та вольові.

Психічні властивості — більш-менш стійкі індивідуальні психологічні особливості, що проявляються у поведінці та визначають людину як особистість, відмінну від інших людей. До них відносяться спрямованість, темперамент, характер, здібності.

Психічні (психологічні) стани — мінливі стани людини, які описують у термінах психології. Як правило, емоційно насичені, виникають під впливом життєвих обставин, стану здоров'я, ряду інших факторів. До них відносять активність, пасивність, бадьорість.

Психічні утворення – це психічні явища, які формуються в процесі набуття людиною життєвого і професійного досвіду, до змісту яких включене й особливе поєднання знань, навичок та умінь.

Психопатія (від грец. ψυχή, psyche — душа і πάθος, pathos — хвороба) — патологічний характер та темперамент, який виник на основі неповноцінності вищої нервової діяльності та дисгармонії її розвитку.

Психотехніка – початкове визначення галузі психології, яка займається питаннями трудової діяльності людини. Методи і проблеми психотехніки увійшли до сфери психології труда, інженерної психології та ін.

Ремінісценція – повторний спогад.

Стресостійкість – властивість психіки, що відображає здатність людини успішно здійснювати необхідну діяльність (життєдіяльність) у стресогенних умовах. Формується в процесі онтогенезу людини на основі генетично зумовлених індивідуальних характеристик в умовах конкретного соціального оточення.

Фрустрація – емоційний стан, що виникає внаслідок реальної чи уявної перепони, яка перешкоджає досягненню особистісно-значущої мети, у відчутті тривожності, пригніченості, відчаю; у розладах уваги, зниження пам'яті та здатності до логічного мислення.

Шизофренія – хронічна психічна хвороба з тенденцією до прогресування, що призводить до специфічних змін особистості. Хворі можуть скоювати вбивства, з'валтування, суїциди.

РЕКОМЕНДОВАНА ТА ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аршава І. Ф. Аспекти імпліцитної діагностики емоційної стійкості людини : моногр. / І. Ф. Аршава, Е. Л. Носенко. – Д. : Вид-во ДНУ, 2008. – 468 с.
2. Аршава І. Ф. Емоційна стійкість людини і її діагностика / Ірина Федорівна Аршава. – Д. : Вид-во ДНУ, 2006. – 336 с.
3. Баранова Н.О. Основні напрями зниження рівня фізичних і психологічних втрат серед працівників органів внутрішніх справ / Баранова Н.О., Деля Ю.В. // Психологические технологии в экстремальных видах деятельности : материалы IV междунар. науч.-практ. конф., г. Донецк, 22-23 мая 2008 г. – Донецк: Донецкий юрид. ин-т ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2008. – С. 300 – 302.
4. Беззубов Д.О. До поняття надзвичайної події в безпеці ОВС України / Д. О. Беззубов // Міліція України. – 2012. – № 11/12 . – С. 18 – 19
5. Бесчасный В.Н. Психотехнологии в подготовке работников ОВД для действий в экстремальных ситуациях / В.Н. Бесчасный // Психологические технологии в экстремальных видах деятельности: материалы междунар. науч.-практ. конф., г. Донецк, 22-23 мая 2008 г. – Донецк: ДЮИ ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2008. – С. 41-45.
6. Ваврик Т.Ю. Напрями аутопрофілактики дистресу працівників ОВС / Т.Ю. Ваврик // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 19 лют. 2010 р. – Одеса: ОДУВС, 2010. – С. 51 – 52
7. Валаш Л.А. Поведінка правоохоронця в екстремальних ситуаціях / Л. А. Валаш // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 19 лют. 2010 р. – Одеса: ОДУВС, 2010. – С. 52 – 54
8. Василенко М.М. Психологічний стрес у професійній діяльності працівників органів внутрішніх справ / М.М. Василенко // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 19 лют. 2010 р. – Одеса: ОДУВС, 2010. – С. 56 – 58
9. Власенко І.В. Проблеми особистої безпеки працівників правоохоронних органів // Проблеми вдосконалення професійної майстерності працівників ОВС в бойовій підготовці: матеріали науково-практичної конференції, м. Одеса, 31 жовт. 2008 р. – Одеса: ОДУВС, 2008. – С. 11 – 13
10. Гіренко С. П. Соціально – професійні чинники формування конфліктологічної культури працівників органів внутрішніх справ // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток : матеріали

Всеукр. наук.-практ. конф., 19 лют. 2010 р. – Одеса: ОДУВС, 2010. – С. 69 – 72

11. Делікатний С.К. Формування психологічної готовності співробітників ОВС до забезпечення особистої безпеки в екстремальних ситуаціях оперативно- службової діяльності / Делікатний С.К., Половнікова Ж.Ю. // Вісн. університету внутрішніх справ. – 1999. – № 8. – С. 224 – 235

Журавльова Л. П. Психологія емпатії: монографія / Лариса Петрівна Журавльова. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.

12. Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язів : наук.-практ. рек. / [Г. Ю. Юхновець, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко та ін.]. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. – 72 с.

13. Изард К. Психология эмоций [пер. с англ.] / Керрол Изард. – СПб.: Питер, 2000. – 464 с.

14. Козяр М.М. Професійна підготовка до діяльності в екстремальних умовах : навч. посіб / М.М. Козяр. – Львів: ЛДУ БЖЖД, 2009. – 220 с.

15. Мілорадова Н. Е., Доценко В.В. Екстремальна підготовка – необхідний елемент формування правоохоронця-професіонала // Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: матеріали міжнар. Науково-практичної конференції присвяченні пам'яті професора С.П. Бочарової, 30 бер. 2017 р. – Харків

16. Криволапчук В. О., Тодуров І.М., Бондарчук М.Т., Юрченко А.В., Шаповалов О.В. Особиста безпека: Навч.-практ. Посіб. – К.: ВПЦ МВС України, 2006. – 169 с.

17. Клименко І.В. Психологічний супровід формування толерантності як необхідної компетенції професійної підготовки майбутніх правоохоронців // Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: матеріали міжнар. Науково-практичної конференції присвяченні пам'яті професора С.П. Бочарової, 30 бер. 2017 р. – Харків

18. Основи протистояння правопорушникам в екстремальних умовах. Навчально-методичний комплекс для слухачів навчально-наукового інституту управління. – К., 2011. – 13 с.

19. Психологія безпеки професійної діяльності в системі МВС України. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2012. – 200 с.

20. Тарабрина Н.В. Психология посттравматического стресса: Теория и практика / Н.В. Тарабрина. – М.: Институт психологи РАН, 2009. – 304 с.

21. Цільмак О.М. Основні положення психофізичної підготовки працівників національної поліції // Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: матеріали міжнар. Науково-практичної конференції присвяченні пам'яті професора С.П. Бочарової, 30 бер. 2017 р. – Харків

22. Шаповалов Б.Б. Професійна підготовка до протидії злочинцю в

екстремальних умовах / Б.Б. Шаповалов, І.В. Рогоза // Бизнес и безопасность. – 2012. – № 2. – С. 87

23. Б. Б. Шаповалов Психолого-педагогічні особливості підготовки майбутніх правоохоронців до безпечної діяльності в екстремальних ситуаціях. / Б. Б. Шаповалов, М. Х. Хасанов, В. С. Бажанюк – К.: Інститут обдарованої дитини, 2015 – 114 с.

24. Швець Д.В. Психічна стійкість працівника поліції як основа готовності до службової діяльності в екстремальних ситуаціях // Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: матеріали міжнар. Науково-практичної конференції присвяченної пам'яті професора С.П. Бочарової, 30 бер. 2017 р. – Харків

25. Шинкаренко І.О. Соціально-психологічна характеристика натовпу та її використання у оперативно-службовій діяльності працівників ОВС // Науковий вісник ДДУВС №1. – 2014. – С. 275-285.

26. Шинкаренко І.О. використання методів психологічного впливу на натовп працівниками міліції під час масових заходів, що можуть привести до порушень порядку // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, Харків: ХНУВС, 2014, С. 198-201.

27. Шинкаренко І.О. Напрями формування психологічної готовності працівників міліції та бійців національної гвардії до виконання службово-бойових задач в екстремальних умовах // Науковий вісник ДДУВС - №1. – 2015. – С. 164-172.

28. Шинкаренко І.О. Напрямки наукових досліджень спрямованих на формування системи психологічного забезпечення службово-бойової діяльності працівників поліції до виконання задач в екстремальних умовах // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції – Дніпропетровськ : ДДУВС, 2015. – С.52-56.

29. Шинкаренко І.О. Психологічна характеристика службово-бойової діяльності поліції особливого призначення // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, Харків: ХНУВС, 2015, С. 231-236.

30. Шинкаренко І.О. Проблеми попередження постстресових станів та усунення стресогенних факторів під час дій працівників поліції в умовах антитерористичної операції // Протидія проявам тероризму, екстремізму, сепаратизму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Дніпро ДДУВС, 2016, С. 283-286.

31. Шинкаренко І.О. Психологічні засади виявлення активних учасників масових порушень громадського порядку працівниками кримінальної поліції // Науковий журнал ОДУВС «Південноукраїнський правничий часопис», 2017 - №1, С. 89-92.

32. Шинкаренко І.О. Посттравматичні стресові розлади у

співробітників ОВС, що брали участь у зоні проведення антитерористичної операції // Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Дніпро ДДУВС, 2017, С. 147-149.

33. Шинкаренко І.О Страх та попередження і психологічна корекція постстресових станів працівників ОВС // Посттравматичний стрес: дорослі, діти та родини в ситуації війни : Збірник фахових статей Міжнародної міждисциплінарної асамблеї, 2017, - Том. 1

34. Averill, J.R. Emotions as mediators and as products of creative activity / J.R. Averill. In J.Kaufman & J.Baer (Eds.). Creativity across domains: Face of muse. – Mahwah, N.Y.: Erlbaum, 2005. – P. 225–243.

35. Lazarus R. S. Emotion and adaptation / Richard S. Lazarus. – New York: Oxford University Press, 1991. – 334 p.

36. Messina Ph. Preparing for Your Worst Nightmare: Confronting the Cop Killer // The Law Enforcement Trainer. – V.17. – № 4. – July/August, 2002. – P. 38 – 40.

37. Wisniewski Bernard, Pronco Jaroslaw. Police in Critical Situations // Internal Security 1/ 2010. - p. 115 – 120.

Наукове видання

Шинкаренко Інна Олександрівна

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПРАЦІВНИКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ДІЙ
В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Науково-практичні рекомендації

Оригінал-макет – *А.В. Самотуга*

Підп. до друку 09.12.2020 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times.
Друк трафаретний (RISO), цифровий. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 3,5. Тираж 30 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 756-46-41
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018